

SZÓRVÁNY ÉS BEOLVADÁS

„Életet akarok a romok felett“
Földes Károly

A SZÓRVÁNY FOGALMI MEGHATÁROZÁSA

SZÓRVÁNYNAK NEVEZZÜK fajtestvéreinknek olyan kisebb-nagyobb közösségét, települését, mely idegen fajú népek közt vagy a magyar nyelvterület romániai szigeteinek középpontjain kívül létesült, illetve a történet folyamán elpusztult magyar területen maradt fenn. A szórvány fogalmában a közösségi életnek, a településnek a szétszórtsága is benne van, de benne van főként az a vonás, hogy a *szórvány fogalmával jelölt közösségek kis számuknál és szervezetlenségüknél fogva nem élnek benne szervesen a magyar közösségben*. A szórványnak ezt az elsődleges jelentését átvisszük minden olyan magyar településre is, amely nincs benne népközösségünkben. Szórvány, illetve szórványterület pl. a moldvai magyarság, noha összefüggő nyelvterületen, tekintélyes számban él, de közösségi életükből kiesett és a nyelvi beolvadás útján van. A szórványok tagjai nem a népközösség fókuszai iránt rendeződnek el, mint valami mágneses erővonalon, hanem azokon kívül élnek és így a nemzet építő munkájában semmi részt sem vesznek. Virtuális lélekszám, rendezetlen tömeg a népközösség testében, amely — szerves kapcsolatait a nemzettesttel és annak műveltségével nem lévén — mint súlyos tehertétel szerez el vagy a kárunkra történő állandó beolvadás miatt úgy tekinthető, mint csatorna, amelyen évről-évre a népesség ezrei folynak ki és ömlenek bele egy idegen faj életerős folyamába. Ez utóbbi csoportba főként azok az ókirályságbeli gyár- és ipartelepek tartoznak, ahová a csatolt területek minden részéről az uralomváltás óta népünk tizezreinek állandó bevándorlása történik.

Magá a „szórvány“ kifejezés egyházi, illetve egyházjogi eredetű és latinos megfelelője a „diaszpóra“ szó. A magyar ref. egyház törvénykönyve pl. így határozza meg a szórvány fogalmát: „Szórványok olyan polgári közösségek, népesebb puszták, tanyák, amelyekben a hívek csekély száma miatt fiókegyház nem alakulhat“¹. Az erdélyi sajtó és közvélemény az egyházaktól vette át ezt a kifejezést, — részint mert a szétszórta magyar települések gondozását ezidőszereint szinte kizárólag a négy recepta religió végzi hitvallásos alapon, részint mert a református egyház tette az asszimilációt erőteljesen kérdésessé néhány évvel ezelőtt, részint mert a szórvány kifejezés nemcsak egyházi, hanem faji szempontból is

¹ Egyházi törvények a magyarországi ref. Egyházban. Debrecen, 1900, 8. l.

eléggé fedi a magukra hagyott, idegen faj közösségébe ékelődött, gondozatlan magyar települések vagy egyesek fogalmát. Ezért használjuk dolgozatunkban mi is ezt a kifejezést.

A SZÓRVÁNYOK KELETKEZÉSE ÉS TÍPUSAI

KÉT MÓDON keletkezik szórvány. Az egyik az, amikor egy vagy több magyar család telepedik meg idegen nyelvű területen mint napszámos, munkás, iparos, földműves, hivatalnok. A másik mód az, amikor egy történeti magyar település (falu, város, vidék) lassanként annyira elnéptelenedik, hogy szervezetei, intézményei meggyöngülnek vagy megszűnnek, s így az ilyen közösség többé nem képes műveltségünk életében számottevő szerepet vinni, később nyelvével együtt faji öntudatát is elveszíti s megindul a beolvadás útján. Mint jelenség, mindkettő egészen természetes és megmagyarázható. Persze, akik a szórványosodást s általában a beolvadást csak kívülről, felületesen szemlélik, azok természetellenesnek tartják a szórványképződésnek ezt a második módját, de akik a jelenség történeti gyökereivel is számolnak, továbbá egy adott időpontban nagyobb területen vizsgálják, törvényszerűségeket kénytelenek elismerni. Egyszerűen arról van szó, hogy egy népközösség fogalmának bizonyos tartalmi jegyei vannak, mint amilyen: az anyanyelv, a szerves anyagi, szellemi és lelki műveltség, a népközösségi öntudat és nemzeti hivatástudat. Miután a mi szórványaink e tartalmi jegyekkel nem rendelkeznek, természetesen beleolvadnak abba a másfajú népközösségbe, amelynek műveltség-területén élnek.

A szórványképződés tehát két irányú: egyrészt idegen nyelvterületre való beköltözés, betelepedés által, másrészt valamely nagyobb település elpusztulásával keletkeznek szórványok. Az elsőhöz tartoznak azok a szórványok, amelyek a bányák, ipartelepek, fürdők, gyárak vidékén vagy nagyvárosok periferiáján keletkeznek. Keletkezhetik szórvány birtokvásárlás útján is, amikor egy-egy nagyobb birtokot néhány kiszagda magyar család megvásárol. A községek határában elszórtan élő tanyások is szórványt alkothatnak. A magyar uralom alatt az állam is hozott létre szórványokat, amikor nemzetiségi helyekre magyar tisztviselőket nevezett ki. Végül házasság útján is jöhetnek létre kisebb szórványok. A második kialakulási formának, a községek vagy városok magyarsága elnéptelenedésének, elpusztulásának is rengeteg esetét ismerjük. Létrejövételüknek legfőbb okait a múlt századok háborús mozgalmában, az azok miatti lélekszámvesztésben s az ezek nyomán bekövetkezett erkölcsi, gazdasági leromlásban, különböző elemi csapásokban, a vármegyei, jobbágy magyarság leszorított állapotában, a románság nagyarányú bevándorlásában és elszaporodásában, a magyarságnak a török-német harcok okozta fáradtságában s végül faji ön- és hivatástudatának megcsökkenésében látjuk.

A szórványosodásnak, mint előttünk lefolyó jelenségnek, tehát egész sereg történeti oka van s a jelenség végét, befejező ré-

szét: az asszimilálódást (beolvadást) úgy tekinthetjük, mint bizonyos erővonalak eredőjét.

A szórványképződés első típusába ma főként az ókirálysági, nemcsángó magyar települések sorolhatók, míg a másodikba főként az erdélyi szórványok.

ROMÁNIAI MAGYAR SZÓRVÁNYTERÜLETEK

MEG KELL ÁLLAPITANUNK a romániai magyarság szórványterületeit, hogy az általunk vizsgált Mezőség ebbe beilleszthető legyen. Amikor azt mondjuk, hogy több vármegyére kiterjedő ilyen területek vannak, ez nem azt jelenti, hogy rajtuk nincsenek nagyobb magyar falvak, közösségek, hanem azt jelenti csupán, hogy az illető területen a másfajú nép lélekszáma sokkal nagyobb, mint a magyarságé.

Eljárásunk legjobb igazolását a moldvai csángóság helyzetében nyerjük. Közismert, hogy minden e kérdéssel foglalkozó a moldvai csángók földjét szórványterületnek tekinti, — s úgy emlegetik őket, mint a tömeges nyelvi beolvadás példáját, — holott ezek egy tömegben élnek. Ugyanígy egész tájakat szórványterületnek kell tekintenünk Erdélyben is. Annak tekintjük pl a Mezőséget és Hunyad vármegyét, jóllehet mindkét területen vannak virágzó életű, pezsgő magyarságu települések, falvak is. De e falvak körül elpusztult, halódó és megszűnt magyar települések tízei fekszenek erős nemzetiségi öntudattal rendelkező, hódító szándéku románság között. S az eddigi példák azt bizonyítják, hogy a beolvadás pusztító kór, amely egyre jobban terjed és elharapózik azelőtt még egészséges magyar közösségekre is, ugyanazon a területen.

A szórványterületek megállapítása azért is szükséges, hogy valamely területen egységesen lássuk az egész jelenséget, mert a szórványosodás megállapítása, illetve a szórványmagyarságnak a magyar testbe való szerves belekapcsolása csak úgy lehetséges, ha egy bizonyos terület összes szórványában egyöntetűen, azonos módszerrel folyik az arra irányuló munka. Az erdélyi magyar szórványterületeknek ez a felmérése még nem történt meg, de hozzávetőlegesen könnyen megállapíthatók a nemzetiségi térkép alapján.

Ha egy pillantást vetünk valamely néprajzi térképre, rögtön látjuk azokat a területeket, amelyeken ma már vagy egyáltalán nincsenek magyarok, vagy ha vannak, nem élnek *összefüggő* egységes tömegben. Több ilyen terület van, amelyeken a szórványosodásnak egészen más, történelmi okai ismereteseek. Egy területnek vehető a *Királyhágó melléke* és a *Bánság*, mert magyarsága jórészt a török háborúk idején, azok miatt vagy azok révén pusztult el. Egy másik ilyen terület *Hunyadvármegye* és környéke, amely háborus okok mellett főként a románság pihent erőinek hódítása miatt lett szórvánnyá. Egészen külön területnek kell vennünk a *Mezőséget*, amely a Marostól egészen Szolnok-Dobokáig felnyúlik s amelynek magyarsága a mongol pusztítást, az 1437—38 évi pa-

rasztforradalmat, magát a jobbágyságot, mint gazdasági és társadalmi formát, Básta és Mihály Vajda kegyetlenkedéseit, a II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata miatt bekövetkezett török-tatár pusztításokat s a kuruc-labanc mozgalmakat sanyli. Az *ókirályságbeli szórványterület* egészen más — mind helyzetét, mind történeti kialakulását tekintve, de az sem egyszerű. A bukovinai csángóság 1764 után menekült ki a Székelyföldről s hozta létre telepeit; a moldvai csángóság évszázadok óta él egytömegben, tehát mindkettő külön szórványterületnek tekinthető. A harmadik ókirályságbeli szórványterület Olténiától a Fekete tengerig terjed, magyar iparosokkal, szervezeten munkásokkal, a petroleumvidék, a dunai kikötő városok és Bukarest magyarjaival.

A kérdés olyan hatalmas, a rávonatkozó adatok, források annyira hiányosak, ellentmondók és rendezetlenek, hogy ez idő szerint a maga teljességében feldolgozni lehetetlen. Ezt az óriási feladatot, kb. 300.000 (?) ember életének földérintését, nemcsak egy ember, de még munkaközösségek sem tudnák hamarosan elvégezni. Ide külön e célra felállítandó *tudományos intézet*, a történeti okok feltárása, képzett szakemberek tervszerű munkája, minden irányú, megbízható adatgyűjtése szükséges, hogy a szórványkérdés összefüggő tudománya megalkottassék s ennek nyomán az orvoslás megtörténhessék.

A szórványbeliek első lélekszám-adatait Szathmáry Lajos dolgozatában találjuk (*Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz. Magyar Kisebbség. XVI. 12. sz.*). Ő az erdélyi és ókirályságbeli szórványbelieket kerekén 300.000 főre becsüli, míg az egész magyarságot — Sulyok—Fritz megállapítása alapján — 1,724.809 főre (Sulyok—Fritz: *Erdélyi magyar évkönyv 1918—1929. 5. 1.*). Eszerint az egész romániai magyarság 17% a, minden hatodik magyar szórványokban él. Szathmáry a magyar egyházak összeírásai alapján jutott el a 300.000-es számhoz. Ez az összeírás még 1935-ben történt, tehát három éve.

Részletes adatai: Erdélyben róm. kat.	47 309 lélek
református	45.522 "
lutheránus	7.893 "
unitárius	4.700 "
összesen :	105.424 lélek

Az Ókirályságban: Moldvában ..	90.660 "
Bukovinában ..	10 000 "
Besszarábiában	12,325 "
Bukarestben ..	80 000 "
összesen:	192 983 lélek.

Szathmáry moldvai, bukovinai és besszarábiai adatait Domokos Pál Péter könyvéből (*A moldvai magyarság. Kvár, 1934.*) vette. Itt azonban különösképen nagy nehézségbe ütközik. Ugyanis az 1935—36. évi Statisztikai Évkönyv szerint az Ókirályságban mindössze 81,854 magyar él, holott csak a ref. Egyház 51 522 lelket tart számon és gondoz (*A romániai ref. egyház névtára. Ref. Naptár, 1938. 170—171. l.*), de több ezer, esetleg több tízezer ember él még gondozatlanul, összeíratlanul. A katolikus magyarságra vonatkozólag pedig elég ha arra utalunk, hogy a Stat. Évkönyv szerint az egész Moldvában csak 21,843 magyar nemzetiségű, ill. 26.770 magyar anyanyelvű ember él, míg Domokos Pál Péter szerint a 90,000-nyi moldvai csángó közül 55.000 nek az anyanyelve még mindig magyar. Egyébként az ókirálysági magyarság számát Szathmáry végösszegéhez hasonlóan becsüli Szigethy Béla is (*A regáti misszió. Szórványainkról e. könyv, 53 l.*), noha más számadatok alapján. Ime:

Moldvai és bukovinai magyarság	65.000 lélek
Munténiai, olténiai és dobruzdtsai magyar róm. katolikusok	65.000 „
„ „ „ „ reformátusok	51.000 „
„ „ „ „ unit., luth.	10.000 „
Ókirályságban összesen:	191.000 „
Erdélyben	105.424 „
együtt:	296.424 lélek, va-

gyis keréken 300.000 ember. Ez a szám az összes lélekszám 17⁰/₀-a, illetve ha a hivatalos népszámlálás adatait 1,500 000-re kikerekítjük, akkor 20⁰/₀-a: azaz: romániai magyarságunk egyötöde él szórványokban. Csakhogy a szórványok lélekszáma is teljesen bizonytalan, mert az egyházak nem a nyelvi és vérségi beolvadás, hanem az egyház missziói szempontjából készítették el kimutatásaikat; így pl. a református egyháznak Szathmáry által is használt kimutatásában benne vannak a csíki ref. szórványok hívei is, ami a ref. egyház szempontjából érthető, de az asszimiláció szempontjából egyáltalán nem esik a mi kérdésünk körébe. Azonkívül pl. a ref. egyház szórványnak minősített minden 300 lelken aluli egyházközséget. Az egyházak adatainak felhasználásakor tehát meg kell különböztetni a vallási és a faji vagy nemzetiségi szórványt, Szathmáry ezt a különböztetést nem tette meg s azért sem részleges számadat-sora, sem azok végső eredménye Erdélyre vonatkozólag nem helyes.

Íme, az első nehézség: *nincs megbízható statisztikánk* és nem is lesz addig, amíg az egyházaktól független valamely intézményünk fel nem állítja statisztikai központunkat, mert az egyházak erre képtelenek. A második nehézség abban a tényben rejlik, hogy a szórványkérdés tudományos oldala merőben társadalomtudományi jellegű, s az asszimiláció jelenségét a maga egész bonyolultságában a társadalomkutatás módszerével kell megvizsgálni. Azaz legelőször le kell írni magát a jelenséget összes megnyilvánulásaival együtt. Nálunk ezt a leíró, adatgyűjtő munkát egyedül *Mikó Imre* végezte el összesen kilenc faluban (*Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*, Kvár, 1932), de könyvének eredményeit és munkamódszerét az 1934-ban megindult szórványmozgalomban nem vették tekintetbe, s ezért ez a mozgalom nem is hozott komoly eredményeket. Sokat írtak és beszéltek ugyan a szórványkérdésről, de ezt anélkül tették, hogy okait, formáit, törvényeit ismerték volna. A kérdés vizsgálatának irodalma nagyon szegényes. Dolgozatunk arra az adatgyűjtésre támaszkodik, amelyet 20 mezősegi faluban 1936 nyarán e sorok írója, továbbá arra, amelyet kb. 80 szintén mezősegi faluban egyik fiatal arisztokratánk vezetésével 10 lelkes egyetemi hallgató végzett 1937 nyarán. De mindkettő nagyon vázlatos és korántsem azzal az alaposággal készült, amelyet a kérdés szempontunk szerinti tárgyalása megkívánt. Különben is az első gyűjtésnek főként egyházi, a másíknak pedig főként gazdasági célja volt.

E szórványterületnek, *a Mezőségnek egyrészt vesszük vizsgálat alá anélkül, hogy egyetemes törvényeket, minden szórványterületre érvényes tételeket akaránk levonni*. Elemezni szeretnők 81 mezősegi település adatai alapján a mezősegi szórványkérdést a maga megdöbbentő és kétségbeejtő mivoltában, mert hisszük, hogy *a beolvadás megállítható, a széthulló magyar családok a nemzeti munkába szervesen bekapcsolhatók* s bízunk abban, hogy dolgozatunk is hozzájárulhat a szórványok iránti egyetemesebb érdeklődés és okos szolgálat felkeltéséhez.

A MEZŐSÉG 81 KÖZSÉGÉNEK HELYZETE

A KOLOZSVÁRTÓL keletre eső, a Maros és a Szamos folyók által határolt terület elég tekintélyes számú (nyolcvanegy) községnek adatai állanak rendelkezésünkre. Ezek a falvak nagyrészt Kolozs-megye területén fekszenek, kisebb részük Szamos-megye

déli, Torda-megye északi és a mai Maros-megye nyugati részéből való. Vannak közöttük erős telepek jelentős lélekszámmal és vannak széthulló csoportok. Három osztályba soroltuk őket a szerint, hogy milyen erős a népközösségünkkel és ezáltal műveltségünkkel való szerves kapcsolatuk, azaz a beolvadás szempontjából milyen fokozatot mutatnak.²

I. *Életképes, erős magyar települések.* Ebbe a csoportba azokat a közösségeket soroztuk, amelyekben szervezett intézmények magyar közösségi tevékenységet fejtenek ki s ennél fogva a magyar műveltségben *ténylegesen* benne élnek. Közösségi életüket az egyház irányítja s határozza meg. Népközösségi öntudatuk van és gazdaságilag is a saját lábukon járnak. A szórványok biológiai forrásai, ahonnan házasság, kiköltözés által újabb és újabb csoportok rajzanak ki a gyenge magyar településekbe, s ezek a közösségek volnának arra hivatva, hogy a körülöttük halódó vagy tetszhalott magyar telepeket öntudatos életre serkentsék és bekapcsolják a nemzetlelt vérkeringésébe. Hogy ezt a feladatukat nem mindig képesek teljesíteni, ennek oka egyfelől a jó vezetők hiányátan kereshető. Kiváló gondot kellene fordítani arra, hogy öntudatos vezetőket kapjanak, akik anyagilag, szellemileg és lelkileg tudnák népünket vezetni a megerősödés útján, hogy ezáltal veszélyesebb helyzetű telepeinknek természetes erőforrásaivá váljanak.

Az adatok megvizsgálása után kénytelenek voltunk az első csoportot is két részre osztani. Az volt a szempontunk, hogy ebbe a csoportba azokat a közösségeket soroljuk, amelyek erőforrásai, középpontjai a mezőségi magyar életnek — tömegük és szervezethezességük folytán, de azt kellett látnunk, hogy vannak olyan közösségek, amelyek ezt a hivatásukat és természetes irányító szerepüket valami gátló körülmény miatt jelenleg nem képesek teljesíteni, noha adottságaik folytán alkalmasak volnának erre (I. b) csoport).

II. *A beolvadás útján lévő közösségek.* Ide azokat a településeket soroztuk, amelyek nem rendelkeznek az első csoportba tartozó közösségek vonásaival, azaz szegények, műveletlenek, szervezetlenek, s emiatt öntudatlanok. Nyers magyar tömegnek nevezhetnők őket. Az ilyen közösség gazdaságilag az együttélő románságra van utalva, arra támaszkodik, de ha volna is anyagi ereje a külön közösségi életre, képtelen erre magyar műveltség hiányában.

A faji határok leomlóban vannak, társadalmi életét jórészt a románsággal közösen éli, a egyes házasság igen gyakori, a közösségi gondolatot elhanyagolja. Egyszóval lelkileg minden feltétele

² Szakítottunk azzal a véleménnyel, hogy a 500 lelket meghaladó magyar települések nem tekintendők szórványoknak s ezért az 1000 lelket felülmúló közösségeket is a beolvadás szempontjából figyeltük meg. Valóban, azt kellett tapasztalunk, hogy vannak egészen tekintélyes számú telepeink, amelyek mégis a beolvadás tüneteit mutatják, illetve amelyeknek közösségi tényezői a magyarságot a beolvadásra képessé teszik, noha ez a veszély pillanatnyilag nem áll fenn. Ilyen például az olyan falu magyarsága, amely jelenleg még többségben van a falu románsága felett, de a nagyfokú egykézés miatt két emberöltő múlva teljes kisebbséggé jut.

meg van arra, hogy a második nemzedékben nyíltan és anyakönyvileg is románná válják. A beolvadás szemünk előtt történik. Persze nem úgy kell elképzelni, mintha az egész közösség egyszerre és minden további nélkül áttérne, hiszen ez a hagyományoknál fogva is lehetetlen volna, hanem úgy, hogy virtualiter alkalmas erre. De a beolvadásnak ebben az állapotában még megtartható műveltségünkben s így népközösségünkben is.

III. *Reménytelen esetek. A teljes (vérségi) beolvadás állapotába jutott magyar közösségek.* Ide tartoznak azok a közösségek, amelyek feltartóztathatatlanul porladnak és népközösségünkbe való bekapcsolásuk teljesen reménytelennek látszik. Ezek már régen túl vannak azon a határvonalon, amely műveltségünk és a román népi műveltség között, láthatatlanul bár, de megvan. Tulajdonképpen csak jogilag van érvünk arra, hogy mégis megkíséreljük érettük a lehetetlent megtenni: magyarrá tenni őket, mert *ténylegesen egyáltalán nem magyarok már, hanem románok.* Azt hisszük ugyanis, hogy a nemzeti hovatartozás legfőbb ismérve a mi területünkön valamely nemzeti műveltségben való szerves és öntudatos bennélétel. Az asszimiláció vizsgálata minden elfogulatlan embert arról győz meg, hogy a nemzetiséget, legalább is az ilyen kevert népiségű területen, elsősorban nem a faji, illetve vérségi hovatartozás dönti el, hanem a népi sorsközösség vállalása és a nemzeti műveltség.

A beolvadásnak ilyen szempontok szerinti vizsgálata alapján azt találtuk, hogy a 81 magyar településből csak 11 sorolható az I. a) csoportba, mert csak ennyiben van olyan szervezett közösség, mely népi erejénél és virágzó népi műveltségénél fogva ténylegesen vezetőszeret vizs a gyengébb települések között. Az I. b) csoportba 10 település tartozik, mert ezek képesek lehetnének ugyan a vezetésre, de belső gátlásaik cselekvési képességüket lekötik. A 81 településből tehát összesen 21 mondható bizonyos fenntartással életképes közösségnek. A II. csoportba 24 település tartozik, mert ezek vagy megindultak a beolvadás útján, vagy olyan körülmények között élnek, amelyek a beolvadásra alkalmassá teszik őket. A III. csoportba, a reménytelen esetek közé, 25 település sorolható. Itt a folyamat már a befejeződéshez közeledik, megdöbentően kollektív jelenség. Végül: 11 olyan helység van területünkön, ahol okleveles és egyháztörténeti bizonyítékok szerint magyarok éltek, de ma már egy fia magyar sincs egyikben sem.

Az adatok általánosságban egy *felbomló, szervezetlen magyar néptestről s annak erőtlen műveltségéről tanuskodnak.* Azt az általános benyomást nyújtják, hogy a magyarság, mint nemzettest — haldoklik a Mezőségen. A mai körülményeket tekintve csak 21 település tekinthető magyar szempontból reményteljesnek. A többi 50—100 év alatt beolvadhat, s talán még annyi idő sem kell hozzá. Hangsúlyozzuk: ez csak akkor történik meg, ha ezeket a szórványokat továbbra is magukra hagyjuk, hogy egyedül, önmaguk gyógyó népi erejével álljanak ellene annak a hatalmas beolvasztó törekvésnek, amelyet rájuk a román néptenger természetesen módon gyakorol. Egyébként a beolvadás legutolsó stádiumába jutott telepü-

léseink kivételével a beolvadás mindenütt megállítható, mert a magyar közösség és műveltség létrehozásához, ill. megerősítéséhez még megvannak a legszükségesebb adottságok, így: számbavehető lélekszám, gazdasági alap, valamelyes egyházi szervezet és anyanyelvünk ismerete.

MI A BEOLVADÁS?

LÁTTUK, hogy egyik legsúlyosabb és legveszedelmesebb nemzeti betegségünk a beolvadás, amely szórványterületeinken — pl. a Mezőségen — már nagyon is előrehaladott állapotú; de hát mi ez a jelenség tulajdonképpen? Bizonyos, hogy mint minden közösségi jelenségnek, a beolvadásnak is több tényezője kell, hogy legyen és feltehetőleg éppen olyan bonyolult, mint a másik nagy népbetegségünk: az egyke. De melyek ezek a tényezők és hogyan hatnak?

Időrendben *Kossuth Lajos* az első, aki hozzászólt ehhez a kérdéshez. 1877 tájt mozgalom indult meg a hunyadmegyei elrománosodás meggátlására s ebben az ügyben *Herman Ottó* levélben kereste fel *Kossuthot*, akinek azt a nézetét fejtette ki, hogy a beolvadás folyamata a „történelmi tudat” csökkenésével magyarázható. Szerinte a magyarság beolvadása lényegében *műveltségi süllyedés* eredménye, de a folyamatot a történelmi öntudat hiánya indítja meg.⁴ *Kossuth* más véleményen volt: „Erdélyt nemzeti tekintetben a legkomolyabb veszély fenyegeti. És miért? Azért mert Kolozsvárt és a székelységet kivéve, mintha az erdélyi magyar népnél *a faji öntudat* veszendőben volna... Én midőn tova nem mozgó tömegekre alkalmazva *faji önérzetről* szólok, az ősi nyelvhez, ősi nemzeti jelleghez ragaszkodásnak megszokottságát, ösztönszerűségét értem.”⁵ *Kossuth* szerint a faji önérzet veszendőségének oka a román növel kötött *vegyesházasságban* van. Majd ezeket mondja: „Az erdélyi magyarság elrománosodása oly tünet, mely zavarba hozza fogalmainkat a népélet pszichológiája s fajtánk nemzeti jellege felől... *A kútforrás az, hogy a magyarság ott nem bír faji önérzettel*”⁶ „Én abban az elrománosodásban organikus betegséget látok. *Beteg a szíve annak a népnek.*”⁷

Mindkettőjük nézetének az a hibája, hogy a beolvadásnak csak egy-egy tényezőjét veszik észre. *Herman Ottó* a *történelmi öntudat* hiányát, amelyet mi inkább közösségi öntudatnak neveznénk (a parasztság nem rendelkezik azzal a *történelmi öntudattal*, amelyet oly szívesen elvárnánk tőle, mert ez a középosztálybeliek és az arisztokraták sajátja), *Kossuth* pedig a *faji öntudat, faji önérzet* hiányát, amely szintén újabbkori fogalom és ha már lejutott

¹ *Herman Ottó* és *Kossuth* idevágó levélváltását ismerteti és idézi *Asztalos Miklós*: *Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés*, 193—194. l.

² U. o.

³ *Kossuth* levele *Herman Ottó*hoz 1887. márc. 22-én. Idézi *Hegedüs Lóránt*: *Kossuth Lajos*, 333 l.

⁷ *Kossuth* levele *Herman Ottó*hoz 1887. május 30-án. Idézi: *Hegedüs*: u. o.

volna parasztságunk közé, a beolvadók úgysem rendelkezhetnének vele, mert ez nem valamely önmagában álló puszta érzés, hanem annak a ténynek a természetes *következmény*, hogy valamely népcsoport a népközösségben, annak életében és műveltségében teljesen benne van. A szórványbelieknél pedig erről nem beszélhetünk s ennél fogva oktalan fáradság a faji öntudatot tőlük számon kérni. Ha faji öntudatuk volna, semmiként nem volnának képesek beolvadni. Amit a vegyesházasságról mondott, azt is módosítanunk kell, t. i. a vegyesházasság *nem előidézője* a faji öntudat csökkenésének, hanem egyszerűen biológiai szükségesség és *legfennebb következménye* a népi hivatástudat gyöngeségének.

Igen figyelemre méltó megjegyzéseket találunk a beolvadás magyarázatára *Sebess Dénes*nél is⁸, aki azt kívánja, hogy a magyarságot *számbelileg és gazdaságilag kell megerősíteni* a románság elleni népi küzdelem sikere érdekében; csak hogy ő a beolvadást, illetve a szórványosodást a liberális magyar állameszme szempontjából nézi s ez a szempont számunkra nem időszerű. Amiért nagyon hálásak vagyunk neki, az az a gondolat, hogy döntően fontos a népközösség megmaradása szempontjából a biológiai és gazdasági alap. Érdekes azonban, hogy a nemzetiségek jóakarátát, beolvasztását azáltal véli biztosíthatónak, illetve elvégezhetőnek, ha őket meg lehet nyerni a *magyar nyelv és érzelmei számdra*.⁹ Ez a vélemény a liberális magyarság rettenetes illúziójáról s a beolvadás szerves mivoltának fel nem ismeréséről tanuskodik. Itt ugyanis szintén azt látjuk, hogy a beolvadásnak kiemelték az egyik, az *anyanyelvi* vonatkozását s erre építették fel a beolvadás elleni védekezés egész rendszerét akkor, amikor a nemzetiségi területeken a közösségünkben kiesett magyarokat csupán az állami iskolával próbálták visszahozni s a rájuk gyakorolt román hatást ellensúlyozni.

Ebben az időben aztán mindinkább csak a *gazdasági tényezőt* hangoztatták egészen a világháborúig. Közismert *Tokaji László*nak¹⁰ és *Bethlen István*nak¹¹ ilyenirányú működése. Ez a felfogás — amelyhez a *Sebess Dénes* is tartozik — a románság nagyarányú birtokvásárlásával s az evvel kapcsolatos magyar birtokvesztéssel próbálta magyarázni a románság nagyfokú beolvasztó képességét és a magyarság népi gyengeségét, s ennek a felfogásnak köszönhetőek az egykori telepítések, amelyek különben a szórványkérdésnek akkor a lehetséges legjobb megoldását jelenthették volna.

*Mikó Imre*¹² szintén azt vallja, hogy a beolvadásnak „*feltézője a gazdasági szükségesség* és a magasabb kulturális színvonal utáni törekvés”, de ehhez hozzáveszi az *életlani* (lélekszám), *vallási*, *társadalmi*, *öntudati* és *statikai* tényezőt is. úgyhogy minden eddigi vélemény közül az övét tarthatjuk a kérdés problematikája legtel-

⁸ *Dr. Sebess Dénes*: Emlékirat az ordélyrészi telepítésről. Marosvásárhely, 1905. 7. l.

⁹ *Sebess*: i. m. 35. l.

¹⁰ *Tokaji László*: Eladó ország. Kolozsvár, 1910 és Új honfoglalás Erdélyben.

¹¹ *Bethlen István gr.*: Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utolsó öt évben. Bpest, 1912.

¹² *Mikó*: i. m.

jesebb megoldásának — azzal a megjegyzéssel, hogy a gazdasági tényező uralkodó jelentőségét nem ismerjük el.

NÉZETÜNK SZERINT a beolvadásnak annyi tényezője lehetséges, ahány tényezője van a közösségi, illetve a népközösségi életnek. Ezért úgy véljük, hogy a beolvadás jelenségének megértéséhez akkor jutunk el, ha egyenként megvizsgáljuk ezeket a tényezőket úgy, amint ezek egy *egészséges közösségben* megvannak és mint közösségi cselekvések abban megvalósulnak. Egy egészséges közösség — a mi mezősi területünkön: az egészséges magyar faluközösség — nem olvad be, mert *képes a külön magyar életre*. Már jeleztük, hogy *magyarnak lenni annyit jelent, mint szervesen bennelenni a magyar népközösség műveltségében és azokban a keretekben, amelyek közt ez a műveltség él és megvalósul*. Ha valaki ebben a magyar műveltségben és annak keretében bizonyos vonatkozásban vagy vonatkozásokban nincs benne, az az ember élet-szükségleteinél fogva rá van utalva arra, hogy egy más nemzet (a mi esetünkben mindenkor a románság) közösségi kereteibe és műveltségébe lépjen be, mert nemzeti közösség és műveltség nélkül senki sem élhet. Vizsgálódásaink tehát azt mutatják, hogy a természetes *beolvadás oka* mindenkor valamelyik közösségi, illetve műveltségi tényező, néha tényezők terén fennálló *hiányban*, illetve e hiány kielégítésére irányuló természetes törekvésben *keresendő*. Minthogy a beolvadásnak lehetnek általános *alapelvei*, de nincsenek minden területen, minden időben, bármilyen körülmények között és minden népre egyformán érvényes *törvényei*, azért mi a *Mezősége*n jelentkező beolvadást nem úgy vizsgáltuk, mintha általános és mindenütt érvényes törvényeket akarnánk levonni. Megjegyezzük, hogy vizsgálódásaink eredményei csupán a *kérdés vázlatát* nyújthatják, hiszen még hosszas népiségtörténeti kutatás és rendszeres társadalomkutató munka szükséges ahhoz, hogy a Mezősége>n történő beolvadást minden település területén, minden vonatkozásban alaposan ismerjük.

1. Az *élettani* (biológiai) tényező nemcsak valamely település magyarságának *lélekszámát* jelenti, hanem a népmozgalom adataiból megállapítható *életerejét* is és ezért kell megvizsgálunk a magyarság *szaporaságát*, a *népbetegségeket*, valamint a *házasságkötések* milyenségét is magyar szempontból. A végső eredményt a románság azonos vonatkozásaival kell összehasonlítani. Az élettani tényező a magyar közösségi élet egyik lényeges alapja, mert hatalmas lélekszámú románság közé ékelt néhány családból álló magyar társaság akkor is beolvadhat, ha egyébként gazdaságilag jól áll. Ez a folyamat annál a közismert oknál fogva indul meg, amelyet *Mikó* így fejez ki: „a tenger beolvasztja a szigetet rendszerint a pusztá kultúrérintkezés folytán”¹³. Ez a beolvadás előbb nyelvi és csak azután vérségi, de a vegyesházasságban történhetik párhuzamosan is. A vegyesházasság okául csak akkor szerepel az élettani tényező, ha biológiai hiány van, pl. ha a községben nincs

¹³ *Mikó*: i. m. 14 l.

magyar leány s a legények románokat kénytelenek feleségül venni. Ide tartozik annak a kérdésnek a tisztázása is, hogy mi okozta a magyarság beolvasztó erejének végzetes gyöngülését és lélekszámának nagymérvű megcsappanását? A kérdés e részletének tisztázása — eltekintve az általánosításoktól és oknyomozó találgatásoktól — máig sincs meg. Minden település népiségtörténetét külön kell feldolgozni, hogy a magyarság multjának képét megkapjuk.

Annyit azonban már tudunk, hogy az élettani tényező nem olyan végzetes módon egyedüli oka a beolvadásnak, mint ahogyan azt gondolni lehetne, mert vannak 40—50 főnyi magyar közösségek többszáz főnyi románság között, amelyek erősen állanak s viszont sok helyen, hasonló lélekszám mellett, a magyarságnak semmi ellenálló ereje nincs és egész tömegében beolvad.

2. A társadalmi tényező az egyes települések és az egész terület magyarságának társadalmi szerkezetét, az egyes társadalmi rétegek egymáshoz való viszonyát s végül a terület összes telepeinek egymáshoz való viszonyát, összefüggését jelenti. E vonatkozás multbeli szerepének tisztázása nagyon fontos volna, mert azt hisszük, nem tévedünk, ha mondjuk, hogy szórványaink mai el-esettségét döntő módon az egykori jobbágyság s a nagybirtoki rendszer okozta — megakadályozván a vármegyei magyar parasztságot az emberséges társadalmi helyzet elérésében. Erre *Szekfű Gyula* hívta fel a figyelmet, amikor azt mondta, hogy a jobbágyság atomizálta a parasztságot, képtelenné tette nagyobb összefüggésekre. Másoldalon pedig az egész jobbágyságból „egy massa lesz, ugyanolyan földhözköttöttséggel, ugyanolyan súlyos terhekkel, a földesúri vármegyétől való ugyanolyan meg nem szakítható függésben”¹⁴.

Bizonyos, hogy a nemzetiségi területeken élő magyarság ismert erőtlenségének egyik okát abban a tényben kereshetjük, hogy ugyan az volt a társadalmi helyzete, sorsa, mint az együttélő románságnak. Ez az együttélés, azonos sors végzetes hatással volt rá, mert eltörölte a két nemzetiség közötti természetes határokat. A későbbi nagybirtokok magyar cselédségének ugyanez volt a sorsa. Arra pedig, hogy az azonos társadalmi helyzet egészen közel hoz két nemzetiséget, jó példát találunk az 1848—49-es idők történetében. *Hodor Károly* írja, hogy a borsai románok a magyar jobbágyokkal közösen lázadtak fel a magyar nemesek ellen.¹⁵ Ugyanezt írja *Szolnok-Dobokáról Kádár József* is¹⁶. Míg az osztálybeli azonosság elősegíti a beolvadást, az ellentét megakadályozza azt. *Mikó* említi, hogy az általa vizsgált terület egyes falvaiban (pl. Bádokon) a nemzetiségi öntudat egyik főtámasza az, hogy ott a magyarok löbnyire nemesi utódok, a románok pedig az egykori jobbágyok leszármazottai. „Amikor mindkét nemzetiség ugyanazon osztályhoz

¹⁴ *Szekfű*: Magyar Történet, V. 128—129. l.

¹⁵ *Hodor Károly*: Függelék Doboka vm. esmértetéséhez. 16. l. Idézi: *Mikó*: i. m. 82—83. l.

¹⁶ *Kádár József*: Belső-Szolnok és Doboka magyar története 1848—49. Deés, 1890.

tartozott, sokkal nagyobb arányú a keveredés, mint olyan helyeken, ahol a magyarok nemesek, a románok jobbágyok voltak.¹⁷

A multból eredő gátlásokat még mindig le lehetne győzni, ha a szórványmagyarságnak nem volna meg a széthúzó önös természete, amely ugyan egyebütt is — mint nemzeti vétkünk — ismeretes, de amely az egészen kisszámú magyar csoportokban hatványozottabb mértékben megvan. Ezen csak a komoly közösségi nevelés segíthet. A nevelést azonban csak azok a férfiak végezhetik el, akiket Isten akarata a szórványmagyarság vezetésére rendelt. Ezek elsősorban az egyházak lelkészei, másodsorban a földbirtokosok. Tegyük fel tehát a kérdést: képesek e teljesíteni ezt a megbízatást? Nem, és ennek több oka van. Először is *lelkészek* nagyon kevesen vannak; kevesen főleg olyanok, akiknek hivatástudatuk is van (mert eddig az volt a szokás, hogy akivel nem tudtak mit tenni, azt a Mezőségere küldték) s alig van valaki, aki a beolvadást tisztán látná és előre kidolgozott módszerrel fogna hozzá a baj gyógyításához. De ha valaki eredményesen akarna dolgozni a misszióban, akkor sem volna rá képes teljes mértékben, mert a misszió fedezetéről senki sem gondoskodik, ömágának pedig úgy kell művelnie a mezőségi földet, mint földműves hívének, ha meg akar élni. De a legborzasztóbb az a szörnyű magánosság, amelyben ezek a lelkészek élnek. Valóban „kitett emberek” ők, akiknek nincs alkalmuk tapasztalni az egész egyház és a népközösség támogatását, mert ez a támogatás hiányzik. A *földbirtokosok* között már sokan vannak, akik igazán komoly odaadással végzik vezetői feladatukat, amelyet oly sokan és sokáig elhanyagoltak. De velük szemben is fennáll a társadalmi nevelés legnagyobb akadálya, az, hogy a szórványmagyarság egészen benneél egy olyan faluközösségben, amelynek jellegét a románság adja meg. Miként lehet kiszakítani 60 magyart 500 román közösségből? Nagy veszélyt jelent ez, mert emiatt nincsenek a magyarságnak külön közösségi alkalmak, összejövetelei, a vasárnap délutáni táncban, fonóban, kocsmában, a faluvezetésében, lakodalomban a románságra kénytelen támaszkodni. Ime, egy legyőzhetetlennek látszó *hiány*, amelyet az egyházban adódó társadalmi élet nem képes ellensúlyozni.

3. A gazdasági tényező a magyarság anyagi vagyonállományát, elsősorban földjét és a mezőgazdasági műveltség milyenségét jelenti, de idetartozik népünk gazdasági szervezettségének és rendszerének kérdése is. E tényező jellegét az a körülmény szabja meg, hogy mezőségi testvéreink úgyszólván mind földművelők, műveltsége tehát a földhöz van kötve s nemzetiségi öntudatát az erősíteni meg, ha gazdasági műveltsége és az értékesítés rendszere magasabb volna, mint a románságé. E téren azonban nagy hiányt szenved: gazdálkodása éppen olyan kezdetleges és a termelvények értékesítésének szervezete éppen úgy nincs meg, mint amott. Szövetkezeti és gazdasági szervezeteinkre óriási feladatok és nagy áldozatok meghozatala vár a Mezőségeen.

¹⁷ *Mikó*: i. m. 100. l.

4. A szellemi tényező a szórványterületek magyarságának szellemi vagyonállományát jelenti. Idetartozik az *anyanyelv*, mely az egész magyarság legáltalánosabb ismertető jele és közös vonása és mindaz, amit a néprajz *tárgyi és szellemi műveltségjavakként* nyilvántart, tehát a néphit, népszokások, népköltészet, a magyar tánc, sajátos települési és építésmód, viselet, díszítőművészet, stb. Nézetünk szerint ezek a műveltségi javak tesznek a leginkább bizonyosságot valamely nemzetiségről s az anyanyelv csak ezek egyrészének a kifejezője. A Mezőség népi műveltségét még nem írták le részletesen, tehát nem ismerjük, azonban bizonyos, hogy az őstelepülő magyarság az elpusztult telepeire később beköltözött románságnak igen sokat adott át műveltségéből. Az is bizonyosnak látszik, hogy a Mezőség a magyar népi műveltségnek egy régebbi állapotát őrzi, mely az avatatlanok előtt — miként a csángók műveltsége is — románosnak, sőt románnak tetszik. Nem tudjuk még, hogy egyik nép mit adott át a másiknak, de az biztos, hogy ma a két nemzetiség népi műveltsége (magas műveltségről nem is beszélhetünk ezer a területen) alapvonásaiban annyira megegyeznek, hogy a nyelvi különbséget leszámítva, a legtöbb település esetében nem is beszélhetünk külön magyar és külön román népi műveltségről, hanem fel kell tételeznünk egy *sajátos mezősegi etnikumot*, amelyben mindkét nemzetiség egyaránt benne él és azt birtokolja. Szerintünk éppen ez az egyik nagy nehézsége annak, hogy a magyar és román elem közé éles, megkülönböztető választó falat emeljünk, amellyel a további beolvadás megakadályozható volna.

Anyanyelvünk nem döntő ezen a területen, mert itt — elszórtságunk és kisebb lélekszámunk miatt — minden magyar kétnyelvű, a szórványbeliek meg éppen többet és jobban beszélnek románul, mint anyanyelvükön, amely úgy át van szöve a román elemekkel, mint társadalmi, gazdasági és lelki életük. Nem csodálkozunk tehát azon, hogy a magyar közösségből, jobban mondva *mivoltból* oly könnyű és zökkenő nélküli az átmenet. A magyarság itt azért veszített és veszít, mert kisebbszámú és mint tömeg-erő messze alatta marad a románságnak, de ha fordítva volna — *a mezősegi etnikum magyar alapvonsainál fogva* — ezerszámra olvasztanók be a románságot.

5. Érdekes, hogy a lelki tényezőt eddig nem méltatták túlságos figyelemre s akik számoltak is azzal, hogy az egyes embernek és a közösségnek is lelke van, azok is ennek a tényezőnek csak az intézményes oldalát vették észre, kiemelték a magyar egyházak és lelkészek e „végvárákon való nemzetfenntartó munkájá”-nak fontosságát, s a beolvadás egész gondját és súlyát rátették az egyházakra és azok lelkészeinek vállára. Két nagy tévedésre kell itt rámutatnunk. Először is a léleknek, mint közösségi tényezőnek, van olyan fontos szerepe a közösségek életében, tehát egy nép műveltségében, mint az élettani vagy gazdasági tényezőnek, ha ugyan nem fontosabb. Azt sem lehet tagadni, hogy ennek a léleknek szükségletei vannak, amelyeket ki kell elégíteni az egyháznak, különben a *beálló lelkihiányérzet* ott elégül ki,

ahol a legkönnyebb, t. i. a román egyházakban. Ezt nevezzük *lelki beolvadásnak*, amelyről a szórványlelkészek annyit írtak. Jegyezzük meg, hogy egy szórvány magyarsága beolvad nyelvileg és fajilag akkor is, ha kellő lélekszámot alkot és gazdaságilag nagyon jól áll, de lelkileg nincs alkalma kielégülni a magyar egyházban. — De a lélek nemcsak önmagában jelentős tényező, hanem abban a vonatkozásban is, hogy táplálója: a hit — gyökere minden művelődésnek és közösségi életnek. Ez a tény értéketővé válik, ha meggondoljuk, hogy a magyarság a nyugati keresztyénségben, annak valamelyik történeti egyházában él. A nyugati keresztyénségnek egészen más az erkölcstana, mint a keleti keresztyénségnek. Itt nemcsak dogmatikai különbségekről van szó, hanem *külön lelkiségről*, amelyet nem lehet letagadni és nem szabad elfelejteni. Ebből a külön lelkiségből táplálkozik a magyar művelődés és közösségi élet. Ezt a lélek-alkati különbséget hangsúlyozni kell a román lelkiséggel szemben, mely — megfigyelésünk szerint — akár görögkeleti, akár görög katolikus, egyként a bizánci gyökerekből táplálkozik.

Azonban még tovább visszük a lelki tényező jelentőségének hangsúlyozását, amikor azt állítjuk, hogy a sokak által külön tényezőként említett u. n. „faji öntudat” — amit mi *népi vagy közösségi hivatástudatnak* nevezünk — szintén a keresztyén hitben, a hívő ember felelősségtudatában gyökerezik. Mert a keresztyén ember — Isten Igéjének megfelelően — úgy fogja fel a nemzetiséget, mint isteni parancsot, olyan közösségi feladatot, amelyet vállalnia kell! Meggyőződése, hogy ama bizonyos „faji öntudat” — amelyet valójában politikai öntudatnak kell neveznünk — soha sem teszi képessé a magyarság más részeit, de a szórványbelieket még kevésbé, a *népi hűségre, népi áldozatosságra* és *nemzetiségünk bátor vállalására*, amelyekre oly nagy szüksége van a beolvadás sodrában élő magyarságnak. Erre egyedül a keresztyén hit életformáló ereje képesít.

Az egyházaknak, magyar lelkiségünk egyedüli igaz táplálójának és formálójának, sajátos feladatuk van, amelyet ha betöltenek, — ezt nevezzük *szórványmisszió*nak, — legtöbbet tettek a szórványmagyarság érdekében. Amde az egyházak márcsak azért sem képesek elvégezni feladatukat, mert a mi magyar közvéleményünk és népünk irányítól mindent az egyházakra bíznak és mindent, az összes tényezők terén jelentkező közösségi hiány kielégítését tőlük várják. Ez a másik tévedés! Valljuk, hogy az egyháznak semmi más feladata nincs, mint a magyar *lélek* táplálása az Igével. Az élettani, gazdasági, műveltségi és politikai tényezők munkálása pedig egészségügyi, gazdasági, népnevelési és politikai szervezetünk feladata. A szórványkérdés megkívánja, hogy minden intézmény elvégezze a maga munkarészletét. Egyházaink pedig nem akkor lesznek hálásak, ha vállveregéve elismerik a „nemzetmentés” körül szerzett bokros érdemeiket, hanem akkor, ha megszabadítják őket azoktól a hivatásuktól idegen feladatoktól, amelyek akadályozzák eredeti és egyetlenszerűen feladatuk teljesítését: a lélek gondozását.

6. Politikai öntudaton azt a közösségi magatartást értjük, amely egy népközösség tagjait felvértezi, képessé teszi a nemzeti-

ségért s e nemzetiségben megvalósuló külön közösségi életért és műveltségért való harcra. Amikor erről beszélünk, annyira nem pártpolitikára gondolunk, hogy inkább neveznök *nemzetiségi öntudatnak*. Kétségtelen, hogy ennek a politikai öntudatnak sem intézménye, sem tárgyi jegye nincs, hiszen ez az összes eddig felsorolt tényezők egészséges létét tételezi fel. Mégis, annyira fontos a szerepe, hogy külön tényezőként kell kezelnünk. Ez az ismérve annak, hogy egy népközösség egészséges-e vagy sem; viszont tudnunk kell, hogy nem lehet nemzetiségi öntudata olyan népnek, mely nem alkot szervezett közösséget és nem rendelkezik azokkal a feltételekkel, amelyek a közösség és a nemzeti műveltség fenntartásához szükségesek. Nem várhatjuk a szórványbeliektől, hogy magyar nemzetiségi öntudatuk legyen, mikor népközösségünkben és műveltségünkben csak féllábbal állnak benn vagy még úgy se. Másrészt kétségtelen, hogy a politikai öntudatot tervszerű nemzetneveléssel kell a népközösség tagjainak tulajdonává tenni

IME, a népközösségi élet tényezői terén jelentkező hiány idézi elő a beolvadást azáltal, hogy a kisszámú és szervezetlen néptöredéket egy tőle eredetileg idegen etnikumú népközösségbe kényszeríti, ahol a hiányt vagy hiányokat a néptöredék kielégítheti. A hiány vagy hiányok pótlása közben önkénytelenül és természetes módon hozzáhasonul ahhoz a néphez, amely őt befogadta. A hozzáhasonulás lehet gazdasági, szellemi (műveltségi), lelki és politikai, s ennek a végső következménye a mi területünkön mindenkor a vérségi vagy népiségi asszimiláció, a tökéletes beolvadás.

Ez a *természetes* beolvadás, amely többnyire a népközösség testében *szervesen benne nem lévő*, attól távol élő szórványok törvénye. Olyan törvény, mely az egész Mezőségen a mi sorainkból szedi áldozatait. Ahol a beolvadás hosszú és bonyolult folyamata még nem fejeződött be, ott nemcsak joga, de egyenesen kötelessége a nemzetnek megállítani ezt a nemzetgyilkos folyamatot. A megoldás röviden ez: *hozzuk vissza a még be nem olvadt szórványbelieket népközösségünkbe* addig, amíg elég erősek vagyunk ezt megtenni, mert a szórványkérdés megoldását nemcsak szükséges nemzeti érdek követeli, hanem Isten örökkévaló parancsa is.

A LEGUJABB SZÓRVÁNYMOZGALOM

MÁR UTALTUNK ARRA, hogy a szórványok iránti komolyabb érdeklődés annyira friss keletű, hogy még kataszterünk, sőt megbízható statisztikánk sincs. A háború előtti magyar államnak az erdélyi magyarság gazdasági és műveltségi támogatására irányuló intézkedései (telepítések, kirendeltségek felállításai) óta Erdélyben a szórványosodás és beolvadás megakadályozására másfél évtizedig semmi sem történt. Ez érthető is, hiszen az erdélyi magyar nemzettestnek egészen új közösségi berendezkedést kellett megteremtenie az elmúlt 15 évben; az egyházak pedig minden anyagi és lelki erejüket az iskolaügyre fordították.

a) A szórványkérdés mai, legújabb története 1934-ben kezdődik. Ez év szeptemberében jelent meg Nagyenyeden a ref. lelkészek *Baráti Szövetsége* támogatásával egy tizenhat oldalas nyolcadretű füzetke. Írója *Földes Károly*, mezőújlaki (Maros-megye) ref. lelkész, címe: *Szórványmisszió. Jajszó a pusztuló szórványokból*. Ez a kis füzet jelenti a mai szórványmozgalom kezdetét. Írójának van a Mezőségen egy 56 lelkes anyaegyháza (egykor teljesen magyar falu), amelyhez nyolc szórvány, összesen 92 magyar család tartozik. Nagy odaadással kezdte meg munkáját az elrománosodott és magukra hagyott hívek között azzal, hogy a nyolc évszázados, de 40 éve rom-templomot főként két keze munkájával újra megépítette. A papilak földbesüvedt, nyergeshátú agyagépület volt, amelyben egészségtelen és veszélyes volt a lakás; úgy látjuk, hogy füzetét főként az új papilak építése érdekében írta meg. Egy elpusztult magyar településben a szórványok egyik típusát mutatja be a maga kiáltó és tetemrehívó borzalmasságában. Amolyan „*elnémult harangok*“-féle írás az övé, de Rákosival ellentétben, és ez a legfontosabb, *teljesen romantikamentes*. Az ada'ok és tények megdönthetetlen logikájával kiált bele az alvó magyar lelkiismeretbe és hívja fel a szórványok iránti egyetemes megmozdulásra. Legfontosabb gondolata az a követelés, hogy a szórványok ügye nem lehet ezután is néhány kített vezető megánügye, hanem az *egész közösség legégetőbb, legsürgősebben megoldandó feladata*. Egyesek önfeláldozó munkája mellé szervezett segítő közösség kell.

Földest 1934/35-ben több nagy egyházközség hívja meg előelőadásra, amelyeken leírhatatlan hatása volt. A ref. egyház nagy tömegekben élő hívei csodálkozással fedezték fel a szórványkérdést, mert addig nem sokat tudtak róla. Volt ugyan már azelőtt is érdeklődés a szórványok iránt, hiszen *Nagy Sándor* bukaresti lelkész az Egyházi Ujságban az ókirálysági szórványok (regáti misszió) érdekében azelőtt már évekig agitált, de az *Ókirályság az erdélyiektől mégis csak távolabb állt, mint a Kolozsvár közvetlen közelében elterülő vidék, a Mezőség*.¹⁸

Az egyházi ujságok, lelkészi értekezletek, egyházi szövetségek ettől fogva állandóan napirenden tartják a kérdést, noha a maga teljességében, szélességében még mindig nem ismeri senki. Megtörténik azonban a szórványmozgalom második nagy lépése: a kolozsvári *Kiáltó Szó*, a Tavaszy Sándor dr. szerkesztésében megjelenő egyháztársadalmi folyóirat, 1935 ben könyvet ad ki *Szórványainkról* címmel s a református egyház szórványkérdését behatóan ismerteti. Jelentőségét és célját a könyv előszava fejezi ki a legjobban: „Könyvünk nem meríti ki a kérdés egészét, ennek oka abban rejlik, hogy ez a könyv az első nagyobbszabású kísérlet a romániai (ref.) egyház szórványaiban mutatkozó kérdések felvázolására. Nincsenek adatok a kezünkben arra, hogy egész egyházkerületünk szórványkérdését rendszeresen elő tudjuk tárni. Így az

¹⁸ Feltűnő, de könnyen megmagyarázható, hogy a mozgalom élharcosai reformátusok. A Mezőség területein élő magyarság szinte egészében a református egyházhoz tartozik, s az ókirálysági kérdést pedig szintén a református egyház tette komoly problémává.

erdélyi szórványokat illető összesítő képet nem is kíséreltük megalkotni, csupán a legfontosabb négy szórványterületről (Hunyadvármegye, Királyhágó melléke, Mezőség, O-királyság) adunk egy-egy monográfiát." A könyv célja az ébresztés; s ez az öt idevágó tanulmányt tartalmazó, összesen 148 lapos könyv a romániai szórványkérdés kódexe és forrása lett és az is mindmáig. Ezt használják fel például a szórványszeminárium tagjai az 1935–36 iskolai évben, és ezt használta Szatmáry Lajos is az Orsz. Magyar Párt Kisebbségi Szakosztálya felkérésére tartott előadásában. De a *Szórványainktól Szatmáry* előadásáig hosszú útja van a szórványkérdésnek, mert az utóbbi már az egyházi megmozdulásból indult, azzal párhuzamosan haladó, de egyetemesebb jellegű magyar mozgalom eredménye.

b) A nem egyházi szórványmozgalom megindítója az egykor maga is szórvány-pap, Nyirő József, ki Földes Károly füzetének adatait novellisztikusan feldolgozva, a Keleti Újság 1934 december 23-i számában *Papbeiktatás* címmel nagyhatású és megrázó elbeszélést írt.¹⁹ Földes naplójának azt a részletét dolgozza fel, amikor megérkezik Mezőújlakra, az elrománosodott faluba, majd istentiszteletet akar tartani meg úrvacsorát osztani, de minthogy hívei a román templomba mennek, a papi földből kifordult régi magyarok csontjainak tart prédikációt és oszt úrvacsorát.

A novellának nem várt hatása volt; felrázta a közömbös erdélyi kedélyeket, de ugyanakkor Nyirő egymásután kapta a szemrehányásokat is. Azt mindenki tudta, hogy a nemzetiségi vidékeken kárunkra történő elrománosodás folyik, de hogy egy egész falu magyarsága elpusztuljon, ez az író romantikus képzeletének tetszett. Nyirő a kérdés megvilágítására a Keleti Újságban újabb cikket írt²⁰, amelyben novellájának forrását, Földes Károly ismeretett füzetét közli, s a szórványok iránti érdeklődésre és komoly segítségre hívja fel az alvó magyar társadalom figyelmét. Cikkét azzal kezdi, hogy az utóbbi időben soha jobban nem örült még semminek sem, mint a karácsonyi novellájával kapcsolatos kifogásoknak. „Végre sikerült a magunk életének valóságával megrázni a magyar társadalmat, figyelmét reáirányítani ezekre a súlyos dolgokra és ezekkel is siettetni öntudatra ébredését. Ez is volt a szándékom". Megállapítja, hogy novellájában való dolgokat használt fel, majd ezt írja: „Ennek a megállapítását . . . újabb alkalomnak tartom, hogy még egyszer pusztuló magyarságunk megrendítő helyzetére a *letagadhatatlan tények és valóságok* szempontjából mutassak rá." „Sajátos világ ez; temetővé változott történelmünk, melyet régi nagy bűnök és mulasztások döntöttek pusztulásba. Meg kell rázni értük a magyarság lelkiismeretét és fel kell rája hívniünk úgy a magyarság, mint egyházaink vezetőségének figyelmét és mindent meg kell tennünk a mi árva, magunkra hagyatott, szétszórt, örvényben vergődő, szerencsétlen magyar testvéreinkért." Harmadik cikkében azután tovább viszi a szórványok iránti egyetemesebb felelősség gondolatát és gyors, azonnali támogatást követel.

¹⁹ *Keleti Újság*, XVII. évf. 296. sz. 19–21. l.

²⁰ K. Ú. XVIII. évf. 11. sz. 6–7. l.

Megemlíti, hogy egy kézdivásárhelyi magyar bank igazgatója 1000 lejtt juttatott Földes Károly mezőújlaki lelkésznek. Cikkét azzal fejezi be, hogy „a történelem ítél és nem tréfál! Legalább nyujtsuk be a kegyelmi kérvényt, amíg nem késő”. Nyíró az erdélyi magyarság katasztrófájának nevezi a szórványkérdést.²¹

Nyíró cikkeivel egyidőben Csáki János mezőszennyeli ref. lelkész is cikket jelentet meg az Ellenzékben, Nyíróhoz intézi s rettenetes anyagi helyzetét ismerteti. De a többi napilapok is felhasználják a kérdés iránti érdeklődést és minden terv nélkül, de felelősségérzettel adnak hírt a szórványbeli hívek és papok nyomorúságáról, elhagyatottságáról. Megszólaltatják a szórványpapokat, akiknek személyes beszámolóí s adataik lenyűgöző és átütő erővel hatnak.

A közvélemény szervezett irányítását a *Keleti Újság* vállalja, mely 1935 február 17-i számában a szórványok és a szórványbeliek nevelése és segítése érdekében gyűjtést indít. A nagy ügyek tárgyalásánál szokásos patetikus hangon hív feladakozásra minden magyart; hangoztatja az áldozathozatal nemzeti jelentőségét és kötelező voltát; hangsúlyozza, hogy nemcsak egyszerű anyagi áldozatról van szó, mert a segítségnek „erkölcsi, lelki erőnyújtásban is meg kell nyilvánulnia. Annak a sokezer küzködő testvérünknek megmérhetetlen sokat jelent az a gondolat, hogy az ő népének minden féltése, szerető gondja és testvéri érzése vele van.” A felhívás ezzel a mondattal végződik: „*Hozzunk áldozatot, nehogy magunk legyünk az áldozatok.*” Az adományokat ettől kezdve rendszeresen nyugtázzák is, de — bár a gyűjtés úgy egy évig tart — lényeges összeg még sem folyik be. A begyűlt kb. 60.000 lej két szórványlelkész egy évi megélhetését biztosítaná, de megosztották a felekezetek között s így sem itt, sem ott vég-eredményben segítség nem történt. A napilapoknak nem is az a rendeltetésük, hogy a társadalmi és nemzeti nyomorúságot megoldják, hanem az, hogy ezek iránt a közvéleményt fogékonnyá és cselekvőképessé tegyék; egyszóval, hogy mozgalmat indítsanak. A *Keleti Újság* ezt el is végezte, mert a gondolatot nem engedte elaludni, egészen addig, amíg a volt Országos Magyar Párt fel nem vette a szórványkérdést teendői közé.

c) A *Magyar Párt kisebbségi szakosztálya* 1937 május 31-i ülésén vitatta meg a szórványkérdést; előadó: dr. Szathmáry Lajos, aki „*Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz*” címen nyújtott ismertetést.²² Dolgozata a „*Szórványainkról*” című könyv tanulmányaira támaszkodik, s felhasználja az egyházak névtárait is. Az a hibája, hogy nem kísérelte meg a kérdésnek elvi alapon való rendszeres kifejtését, hanem egyszerűen minden rendszer nélkül leírja a jelenségeket, a szórványosodást és felveti rögtön a megoldás lehetőségeit és módzatait. Érdeme: először, hogy megpróbálja a szórvány-statisztika összeállítását; másodsor, hogy a szórvány egyetemes vonását, az egész erdélyi magyarság szórványosodását megállapítja és felhívja rá a figyelmet. Határozottan érdeme, hogy

²¹ K. Ú. XVIII. 23. sz.

²² Megjelent a *Magyar Kisebbség* XVI. évf. 12. sz. ban.

hangsúlyozza a szórványok iránti egyetemes felelősséget. Előadása végén határozati javaslatot terjeszt elő, amelyben munkatervet ad a kérdés megoldására. Dolgozatunk nem foglalkozik a kérdés gyakorlati részével, a megoldásra irányuló tervekkel, s így csak azt emeljük ki, hogy a szórványmozgalom vezetését és irányítását az Országos Magyar Pártnak egy erre a célra létesítendő szórványszakosztályára ruházná, ez dolgozná fel egyházaink szórványstatisztikáit is. A gondolat, hogy a szórványkérdés egyetemes megoldásának és magyar szempontjaink biztosítására külön, egyházakfeletti intézmény szükséges, nagyon egészséges, de szerény véleményünk szerint a kérdés tanulmányozása, feldolgozása, a kataszter elkészítése, a tennivalók megállapítása és gyakorlatba átvitele nem politikai, hanem tudományos feladat. Miként említettük: egy újonnan létrehozandó intézménynek, a romániai magyar statisztikai-kisebbségtudományi központnak kell mindezt elvégeznie.

VISSZATEKINTVE a négy éves szórványmozgalom történetére, azt mondhatjuk, hogy ez is egyike volt a nálunk oly gyakori szalmaláng-megmozdulásoknak. Nagy szavak, patétikus szólások, esküdzések jellemzik. Tehát itt is az érzés talajára épült a jószándék, pedig *komoly közügyeket csak józan, átgondolt, higgadt és tudományosan előkészített alapon lehet eredményesen szolgálni*. Ma közvéleményünket alig izgatja a szórványkérdés. Megépült néhány imaház, egy papilak, megírtak néhány tanulmányt róla, néhány ember közismert lett általa, összegyűjtötték úgy 100 falu adatait, de maga a mozgalom halott. Azt reméltük, hogy az egyházak tesztületei komolyan fognak vele törvényhozó gyűléseiken foglalkozni, megszervezik a maguk külön misszióját, de nem tették.

A SZÓRVÁNYKÉRDÉS JELENTŐSÉGE

PEDIG EZ A KÉRDÉS nemcsak megérdemli, hanem meg is kívánja, hogy foglalkozzék vele vezetőregünk, mert a *természetes beolvadás* mindig a mi kárunkra és oly nagymértékben történik nemcsak az Okiráltságban, hanem az erdélyi szórványterületeken is, hogy ma már nemzeti veszedelemnek tekinthetjük. És ha ehhez még hozzá vesszük a *mesterséges beolvasztást*, amelyet az állam a román egyházakkal, iskoláival és közigazgatásával végez, azt kell mondanunk, hogy az *asszimiláció népközösségi életünk egyetemes jelensége*, tehát az akadály építő törekvésnek *népközösségi életünk egyetemes kötelességévé* kell lennie, amely alól egyetlen magyar társadalmi réteg és egyetlen intézményünk sem vonhatja ki magát.

Igaz, hogy még nincs számszerű kimutatásunk az 1920 óta beolvadt magyarokról sem, csak az Okiráltságról tudjuk, hogy ott évente kb. 1000 református magyar vész el örökre népközösségünk számára²³, de tíz és százszámra láttunk olyan magyarokat, akiket csupán egyházaink kötnek még vékony szállal hozzánk;

²³ Szigethy: i. m. 67. l.

falvakat ismerünk, amelyeknek magyarjai már csak jogilag tekinthetők magyaroknak, de ténylegesen már rég románok s ezért az ilyen magyarok következő nemzedékére csak a reménytelenség érzésével gondolhatunk. És mi nem adhatunk igazat azoknak, akik azon a címen, hogy a nyelvhatárok szélén történő természetes beolvadás érthető dolog, nem tartják veszélyesnek népközösségünkre nézve a szórványainkban folyó lassú elmagyartalanodást és beolvadást. Nem adunk igazat *először* azért, mert a mesterséges beolvasztás révén úgylis sok testvérünket elveszítjük, tehát miért lökjünk magyarokat a beolvadás folyamatába mi magunk a mi határtalan közömbösségünkkel és szervezetlenségünkkel. *Másodszor* azért nem, mert egy másfajú, erős népiségű és uralmon levő nép közé ékelt nemzetiség, amely másfélmilliót számlál, nem mondhatja a nagy népek fényezésével: úgylis vagyunk elegen, hadd hulljon a férgese! *Harmadszor* azért nem, mert mi nem kárpótolhatjuk magunkat más nemzetből átjött beolvadókkal; ma nem beszélhetünk elmagyarosodásról. *Negyedszer* azért nem, mivel a szórványterületeken élő véreink beolvadásával egységes nyelvterületeink között minden népi kapcsolat megszűnne s az egyes területek elszigetelődve, önmagukba zárkóznának s az ilyen nyelvszigetek sorsa nem lehet más, mint ami a moldvai csángók esetében szemünk előtt történik, t. i. a kollektív nyelvi beolvadás. *Ötödször* pedig azért szükséges ezzel a kérdéssel foglalkoznunk, mert a beolvadás jelensége leginkább rádöbbenhet közösségi bűneinkre és azokra a veszélyekre, amelyek — önmagunk hibájából — egész népközösségünket fenyegetik. Végül *hatodszor* azért, mert igazi nemzeti erőpróbánk az, hogy ezt a nemzeti szégyent, a beolvadás folyamatát sikerül-e megállítanunk vagy legalábbis a természetesre csökkentenünk.

Életet akarunk a romok felett!²⁴

NAGY ÖDÖN

²⁴ Dolgozatunknak a *beolvadásról* szóló, elvi részében igen nagy hasznát vet-tük Lovas Geréb András: *Asszimiláció Erdélyben* c. tanulmányának (Bartha Miklós Társ. kiad. Bpest, 1938. 23 lap).